337

Українська справа

в европейськім осьвітленню.

(Збірка статий европейських учених і політиків про русько-українське питаннє).

Впорядкував і видав

Василь Яворський,

посол до австрійського парляменту.

Половина цілого доходу призначена на видавництво „Проміня“, орґану українського учительства Галичини й Буковини — а половина на українську бурсу в Новім-Санчи.

Відень, 1905.

Коштом і заходом Василя Яворського.

Ціна 30 сотиків.

ПРИВАТНА БІБЛІОТЕКА
ОСИПА І АНАСТАЗИЇ КОЧАН
ЗДА

Українська справа

в европейськім осьвітленю.

(Збірка статий европейських учених і політиків про русько-українське питаннє).

Впорядкував і видав

Василь Яворський,

посол до австрійського парляменту.

Половина цілого доходу призначена на видавництво „Проміня“, орґану українського учительства Галичини й Буковини — а половина на українську бурсу в Новім-Санчи.

Med. univ. Dr. J. TURYN
WIEN
XVIII. Gersthoferstrasse 138

Відень, 1905.

Коштом і заходом Василя Яворського.

Ціна 30 сотиків.

327.477047
Іа9и

Слово до Братів Українців.

Вселюдська культура на усїх полях духового життя — а перш усього журналїстика, спричинили се, що сьогоднї керманичі сьвітової полїтики числять ся тільки з цим, що загально звісне, чим занимає ся европейська публїцистика. Загально звісні відносини соціяльні, полїтичні або національні в поодиноких державах мають вплив на біржеві ринки, на позички і всякого рода фінансові акції уряду. Проте уряд хоч не хоч часто (зі взглядів фінансових) мусить числити ся з публичною опінїєю культурного сьвіта. Чого-ж сьвіт не знає, о чім не говорять культурні люди та не пишуть в ґазетах, се для державних керманичів не істнує, сим вони не потребують журити ся. Оттим то до недавна народ наш вважали не істнуючим. Вороги кричали на весь сьвіт: „не было, нѣтъ и быть не можетъ никакого малорусскаго языка“ — бо знали, що не стрінуть досадної відповіди в цивілїзованім сьвітї.

Но в послїдних часах відносини значно змінили ся. Українцї заснували свій орґан на нїмецькій мові, про який пише французька ґазета „L' Humanite“ ось що: „Українцї увійшли в зносини з иньшими народами через видавництво Ruthenische Revue“. Тимто й українська справа стала чимраз яснїйше виринати неначе з під землї перед очима цивілїзованого сьвіта. І ось чужинцї стали познакомлювати ся з новим для них народом та його історією. А як редакція Ruthenische Revue“ відкликнула ся до опінїї Европи в справі заборони українського слова в Россії і устроїла анкету про указ з року 1876, то поспішили найвизначнїйші европейські мужі з заявами симпатії, котрі свого часу були опублїковані в „Ruthenische Revue“. Ся анкета, це історичний документ, це суд культурного сьвіта над некультурностію і варварством. От тому то я рішив ся подати цїлу анкету (стор. 5—19) як і виїмки деяких статий (стор. 20—28) з заграничних журналів про указ з р. 1876 в українськім перекладї і вчинити цей документ приступним для ширшого загалу.

В анкетї „Ruthenische Revue“ взяли участь ось які учені й лїтерати: 1) шведський публїцист і парляментарний посол Др. А. Гедін; 2) звісний анґлїйський учений, професор унів. Оскар Бравнїнґ; 3) нїмецький поет Йоганнес Шляф; 4) професор унів. Др. Маріо Ранізарді з Катанії; 5) звісний французький публїцист, що був вже два рази ніністром І. Ґійо; 6) Ван Ееден з Голяндиї; 7) звісний соціольоґ Др. Ф. Опен-

гаймер; 8) професор. унів. Др. Джіюзепе Серджі з Риму; 9) професор унів. Др. Н. Ц. Фредеріксен з Копенгаґи; 10) норвеґський поет Бернштієрне Бернзон; 11) проф. А. де Губернатіс; 12) проф. унів. Др. Е. Гассе; 13) посол до шведського парляменту Е. Ваврінскі; 14) проф. унів. Др. Г. Бухгольц; 15) проф. А. Лєроа Болє; 16) Фредрік Баєр; 17) посол до шведського парляменту епископ Готляндиї Др. К. Г. фон Шелє; 18) посол до німецького парляменту Г. фон Ґерлях; 19) французький публіцист Жорж Вайль; 20) звісний соціольоґ Др. Фридрих Герц.

Кромі сего долучаю ось тут виїмки із статий видніїших заграничних журналїстів, н. пр. загально поважаного в Европі публіциста і норвегського мінїстра заграничних справ І. Лєфлянда і т. д. Хто прочитає усї ті статї, побачить, що Европа зачинає справою нашого народу інтересувати ся так само, як иньшими европейськими народами.

Однак нам треба памятати, що коли ми раз звернули очи Европи на наш народ, коли цивілїзований сьвіт слїдить за нашими змаганнями, нашою борбою, нашим поступом — ми повинні виступити з честію нації, що уміє відповідно формуловати свої культурні змагання, свої постуляти, що розуміє свої життєві потреби. Доси не чув нїхто про постуляти Українців в Россії, а ті постуляти, про які знаємо, дуже скромні. Само знесеннє указу з 1876 р. не запевнить нашого культурного розвитку, нам треба українських шкіл — не тільки народних, але й ґімназий та унїверзитетів; нам треба національної автономії. З таким бажаннєм повинні ми виступити отверто й енерґічно! Нехай вільно буде менї пригадати нашим закордонним Братям подібну хвилю з історії австрійських Українців. Як в Австрії заведено конституцію, тодї наші батьки (подібно як сьогоднї Українцї в Россії) виступали з дуже скромними дезідератами — а радше не мали ясних полїтичних постулятів; конституцийне життє заскочило їх неприготованих. От тому то вони не з'уміли нїчо придбати для свого народу а історія осудила їх дїяльність по заслузї, але зовсїм непохвально. І ми тепер мусимо каяти ся, мусимо терпіти за гріхи, за несьвідомість наших батьків — а нераз в хвилях розпуки проклинаємо їх память. Ми й не знаємо чи і коли зможемо направити похибку наших предків. От тому то повинні би наші закордонні Братя подбати про се, щоби не заслужити собі проклону від своїх дїтий... та безпощадного осуду з боку історії. Помилити ся легко, але направити помилку трудно! Говорю се не тому, щоби давати науки нашим закордонним Братям. Я не маю на се права і не хочу собі його узурпувати — однак я бажав би, щоби наші закордонні Братя покористували ся нашими досьвідами.

Василь Яворський.

В Новім-Санчи. 20. (7.) липня 1905.

Ruthenische Revue

Halbmonatsschrift.

Переклад з німецького.

Заборона української мови в Россії.

Анкета.

Як звісно наша рідна мова в Россії проскрібована. В цій під культурним взглядом для великої части наших земляків так важній справі устроїли ми анкету, щоби дати доказ, як думає культурний сьвіт про цю в історії людського роду безпримірну заборону.

Прислані нам письма оголошуємо в хронольоґічному порядку:

Adolf Hedin.

Посол шведського парляменту. Штокгольм.

Вам певно трудно й уявити собі зачудовання всїх цїх, що їм я говорив про стан річей, які нам відкриває Ваша „Ruthenische Revue“. Ми, на жаль, досить уже привикли до описів цїх переслїдувань, що їх приходить ся терпіти нашим скандинавським братям у Шлєсвіґу і Полякам у Пруссії від пруського уряду. Але россійський систем духового оглушування, систем морального придушування поражає нас просто. Така раффінованість, це річ просто нечувана.

Вжеж це замішання в номенклятурі мов, що лежить у самовільній і безглуздій назві („мало-руський“) має на меті доказати, що українська мова й українська національність підчинені і походять від великоруської (московської) нації. Вислїди 35-лїтнїх змагань осьвітили при помочі історичної правди відносини населення цїх земель, не змогли досї знищити заходів россійської полїтики, яка бажає затемнити наукові дослїди. Тому корисним буде покликати назад до життя т. зв. протест історичної науки і полїтичної сумлїнности, яким віддала себе французька преса в услугу. Перш усього треба дякувати д. Казимірови Делямар (Delamarre) членови Ґеоґрафічного Товариства і секретарови його центральної коммиссії за перший поклик, а я надію ся, що „Ruthenische Revue“ буде її на далї з успіхом раз в раз підносити ці голосні заяви протесту.

„Пятнайцятимілїоновий народ забутній історією“ називаєть ся брошура д. К. Делямар (Париж 1869), про яку реферував д. Ґарніє (Josef Garnier), сталий секретар Товариства

(Journal des Economistes 1869, 11e du fevrier) ось як: „д. Делямар просить у формі суплїки до сенату професорів історії, постарати ся о інформації про ріжниці між Українцями та Москалями, щоби в той спосіб вивести на денне сьвітло деструктівну ролю останнїх“.

Того саме часу доказав знаменитий історик Мартéн (Henri Martin) у Siècle з дня 8 лютого 1869, яка то дволичня полїтика Россії у відношеню до українського народа. Мартéн був приневолений запримітити, що навіть праці Лєжé (Louis Léger*) не всюди ясні, а це робить лиш добру прислугу московській нахальности.

Отсе пригадав собі, що така сама помилка закрала ся й до твору д. Авґуста Шлєйхера (August Schleicher): „Les langues de l'Europa moderne“ (1852), де автор висказує погляд, що мова, якою говорять Русини або Руснаки в Галичинї, північній Угорщинї і на Буковинї, це тільки одна відміна россійської мови. Як що я не помиляю ся, то цей учений професор справив цю помилку у своїй знаменитій книжці п. н. „Die deutsche Sprache“ (1861), де виразно каже, що українська мова це ніякий россійський діялєкт, а тільки самостійна славянська мова, подібна до иньших славянських мов тої катеґорії.

Безперечно це буде річию великої ваги виступати пильно в часописях і в популярній лїтературі, а перш усього — як цего бажав Делямар — в шкільних книжках (підручниках для ґеоґрафії і історії) проти цього замішання в номенклятурі мов.

Нам не розходить ся тут о яку маловажну доктріну ні о яку схолястичну діспуту, чи який небудь із цїх наукових голословних сварок, що їх так влучно змалював Вольтер.

Указ надрукований в „Ruthenische Revue“ виявляє цей зовсїм ясний намір винародовлення і інтеллєктуального здавлення українського народа. Винародовити нарід — що се таке? Я хочу висказати Вам мій погляд, полишаючи все те на боці, що уважаю тут страшним, безкрайно нелюдським і таким, що може гірко відбити ся на багато поколїннях.

Коли вже поминемо тут терпіння більше проминаючої натури, то все таки остає питаннє: до чого має довести ся кара, що її накладає указ із 1876 року?

Грозити винародовленнєм багатомілїонового народа, значить грозити цівілїзації необлїчимою втратою. Силоміць накинена одновидність убиває інтеллєктуальну независимість; живучість моральних сил, яким традиції довгого історичного розвитку придають особливого характеру. Це запроторенне одного із творчих богацтв людської культури. Всесторонність, вільний ріст, вільний розвиток усього цього, що творить націю, роблять її можливою працювати для загального добра

*) Louis Leger читав в р. 1904/5 курс української лїтератури на унїверсітетї в Парижі.

цивілїзації, та для людського поступу. Одноформність не є ніяким цивілїзаційним средством, хиба що відносить ся вона до зверхнїх річий, як до комунїкації, монети, міжнароднїх санїтарних підприємств, договорів, що мають на метї попираннє винаходів і т. д. Але коли розходить ся о вищі прояви національного життя, о ідеали національної віри і стремлїння і о иньші духові добра, о спосіб розуміння суспільного життя і о форму, в якій це житє проявляєть ся, — тодї одноформність приводить за собою менше чи більше скору загибіль національної живучости.

Мова, це віддих народа. Здавити независиме інтеллєктуально і морально життя нації, це-ж значить прецїнь позбавити цивілїзацію сили поступу, якої нїчим не можна заступити. Збільшати одноманїтну массу, це так, немов згортати до купи мертві тягарі, а не живі сили — життєві мотори суспільности. Який-би то й не був загин одного елєменту ріжноманїтности — це все таки загин одного життєвого елєменту! І саме такий загин одної одинокої суспільности, чи то одної хочби тільки держави виходить посередно на шкоду цїлої цивілїзації.

Mr. Oscar Browning.

Професор унїверситету в Кембрідж. (Анґлїя).

Я дуже радий тому, що трапила ся менї нагода висказати симпатії для Вашої справи і жаль над гострими мірами, яких уживає россійський уряд задля придавлення української мови. Вже поминаючи їх несправедливість, здають ся менї ці міри дуже короткозорими. Це правда, що сучасність є сьвідком росту великих імперій і творення великих полїтичних спілок, але по моїй думцї може такий рух розвивати ся що йно тодї, як у купі з ним не робить ся задля осторожности перепон істнованню малих полїтичних спілок. В дїйсности воно річ доконечна, щоби такі малі спілки мали ще більшу індівідуальну силу рівномірно із більшаннєм цїлої держави. Історія вчить нас на богато примірах, що там, де цьому не придавано ваги, нещасливий вислїд є неминучий. Із способів задержання індівідуальности найімогутнїйшим є мова, а знятий тепер по всїй Европі рух, що має на метї захованнє, скріпленнє і виробленнє мов менших народів треба привитати як здорову акцію і справжню частину цього-ж природнього товчка, що веде до з'єдинення великих держав.

Я великий прихильник цїх народів, що говорять мовою фляміїською, валлонською, ірійською, румунською і фінською і готовий учинити все, щоби ці мови вратувати перед загибіллю. Українська мова має таке саме або й більше право на оборону, як отсї. Тому-то повинні всї люди із визначною інтелїґенцією і полїтичним розумом ужити свойого

авторітету на те, щоби запротестувати проти цїх розбишацьких способів, що їх Ви заходите ся побороти.

Johannes Schlaf,
письменник в Берлїнї.

Українцї борють ся за свою мову; вони борють ся за свою живу душу! — Хто-ж не мав-би стапути по їх боцї і кликати їм на зустріч слова заохоти і відваги? — Державний орґанїзм тільки тодї найлїпше розвиваєть ся і є найживійший і тільки тодї має найвищу культуру, коли складаєть ся із сильних і самостійних індівідуумів і творить їх свобідну і тїсну злуку. Держати цю індівідуальність під шабльоном, поневоляти і гнести їх, значить самому обезсилити державний орґанїзм. Хай-жеж розвага і пізнаннє цього аксіома заховають для великої россійської держави оден із її найлїпших, найплїднїщих і найшляхотнїщих культурних факторів!

Mario Rapisardi.
Професор унїверситету в Катанїї (Сицілїя).

Указ з року 1876 є пощочиною цивілїзації! Тай не дивота. Хиба-ж істнуваннє деспотичного урядового системy не є ненастанним нарушуваннєм найвищого і найдорощого людського добра?

Сумні життєві умови такого народа, якому не остали нїякі способи боротьби, окрім розуму — щоби добити ся своїх прав і охоронити ся перед насиллєм своїх гнобителїв. Що-ж більше зможе зробити слово вольної людини, як заохотити цей народ до борби, піднести протест проти гнетови і надїяти ся при цїм, що скорше чи пізнїще соціяльний переворот змете всї системи правлїнь, які істнують на підставі пересудів, злочинів і варварств!

Yves Guyot.
Бувший мінїстер. Париж.

Менї здаєть ся, що в такім краю, як Франція, єдність мови доконечна з оффіціяльного погляду. Вона її істнує на дїлї. Зрештою нїякий закон не боронить Бретонцям видавати свої часописї і книжки. Але-ж закон признає тільки такі урядові документи, що списані на французькій мові. Правосуддє французьке, французька також і школа. Це відносить ся і до Басків. Але цї племена не великі числом.

Що до Бельґії, то я голосував би там проти признання фляміїської мови, як оффіціяльної. Такого характеру придала фляміїській мові тільки католицька партія, щоби тим способом обезпечити фляміїських католиків перед французькими впливами.

Вона хотїла при помочи мови від'окремлюючої Флямандців від Французів удержати Флямандців в послуху. Щоби досягнути цього полїтичного результату, католицька партія вводить їх у стан менше-вартости в боротьбі за істнування.

У відношенню до Українців це питання виходить зовсїм инакше.

Перш усього треба тут зазначити одно: Це ясно, що культура Українців була богато вища, як культура Москалїв. Не турбуючись за підношеннє культури, Москалї її радше здержали. І їх дїло треває далї.

Московська сила не представляє собою нїяк цивілїзаторського елєменту. Вона здавлює й абсорбує народи, а то Українців уже здавна, а в останьому часї Фінляндців.

Будучність Росії я бачу тільки в зміні її орґанїзації: на місци централїстичної автократії повинна настати федерація. Признаваннє царя особистим спійлом усїляких россійських провінцій здаєть ся менї доконечним; але централїстичний режім повинен уступити з огляду на ці ріжні народи, що живуть на цїй терріторії, яка зветь ся россійською імперією.

Льокальні управи повинні настати на місце переутомленої і — з виїмкою шпіонажі, — полишеної усякої контролї, центральної управи. Россійський уряд повинен дати автономію Фінляндцям, Полякам та Українцям, він повинен її дати й иньшим національностям.

Ще більше звужувати каїдани, що від віків обмотують поневолені народи, це не спосіб зробити Россію дущою і заховати її силу. Сучасні події сьвідчать, між иньшим, за її немічю. При теперішній орґанїзації виглядає Россія як велика желятинова маса з вельми дрібоньким нервовим апаратом. Царський деспотизм хотїв усе звести на один лад, навпаки законови еволюції народів, яку так ясно доказав Герберт Спенсер. Россія не може далї розвивати ся, коли не стане ріжноманїтною.

Россійський режім повинен з цієї гіркої долї, яку тепер переживає, набрати розуму. Австрія змогла після Кенїґреца прийти до себе тільки дякуючи компромісови з 1867 р.

Царський уряд повинен піти за отсїм приміром і завести компромісове правлїння всїх народів живучих в Россії.

F. Van Eeden.

Буссум (Нїдерляндія).

Сумне положенє річей, яке Ви змальовуєте, є тільки частиною, хоч і страшною частиною усеї россійської тиранії.

Давлення свободи духа я вважаю найтяжшим злочином, що його зовуть гріхом проти сьвятого духа — бо цеж по правдї просто хула з божих прав.

Я-ж, що все моє життє посьвятив боротьбі за цю волю не потребую з'окрема зазначувати, з якими сердечними симпатіями відношу ся до Ваших стремлїнь.

Dr. Franz Oppenheimer,
лїтерат. Берлїн.

У Щвайцарії живуть Нїмцї, Французи, Італїянцї поруч і вкупі із собою, та всї вони суперничають при мирній працї змагаючись здобути собі пальму горожанської чесноти, а кождий із цїх з'окрема гордий на свою мову і окремішність. А прецїнь сеж одна таки нація повна здорового соку і сили, що йде спільно в обороні перед чужими впливами, перенята національною і патріотичною гордістю на свою скорим ходом ступаючу культуру.

У Злучених Північноамериканських Державах осїдають усї романські, кельтійські, ґерманські і славянські племена побіч себе; нїхто не боронить горожанам вірити, говорити, писати і читати те, що кождому з окрема захочеть ся; кождий може плекати свою мову і індівідуальність по своїй уподобі: а прецїнь цї ріжноманїтні народи злили ся в одну сильну і здорову націю, переняту гордим чуттєм єдности; а прецїнь стали вони розвивати вищу людську культуру і щораз то могутнїщим стає їх рішаючий вплив на судьбу сьвіта.

Але вже в Австрії клекотять усїлякі народности у взаїмній боротьбі, як филї у центрі тайфуна, а то: Нїмцї, Чехи, Поляки, Українцї, Італїянцї, Словінцї, Жиди й иньші народности забули серед взаїмної ненависти, що доконечна одна цїлість: Австрія. Тимчасом культура духа і матеріяльний поступ лежать облогом.

А в Россії привалюєть ся народности ік землї, викоріняєть ся кожду нероссійську мову і кожду окремішність, бажаючи утворити одноцїльну державу, оден народ, одну мову, з одним самодержавцем і папою в однїй особі. А великанська держава замінила ся тимчасом у гниле багно, в якому не може рости і розвивати ся нїяка ростина культури, чи людського щастя. Продайність і пересуд, гниль і нерозум, це її справдешні державцї, а сьогоднї вона валить ся під ударами згордженого противника і сама стоїть перед домашньою війною всїх проти всїм!

Чи є такий, що видїв би цї величезні противенства і не з'умів їх пояснити? Воля для кождої індівідуальности — се щастє, єдність, добробит і могучість; за те брак волї в державі деспотизму — се нещастє, незгода, вбогість і безсилле.

Уся всесьвітна історія є по думцї Теодора Моммзена нїщо иньше, як боротьба азійського султанїзму против европейської горожанської держави. Або кажучи иньшими словами, тільки узглядняючи при тім соціольоґічну основу обох державних форм, виходить таке, що цїла всесьвітна історія,

це ніщо иньше, як боротьба завоєвників і гнобителїв із східних степів, що здвигнули над обдертими з усїх прав хлопськими масами своє юнкерське панування, проти вільних мужиків і міщан западу. Історія, це боротьба рабівників-дармоїдів проти людей працї і творцїв культури.

Ця всесьвітня історична боротьба має тепер звести останнїй рішаючий бій. Бо Россія, це останнє наймогутнїйше заборало султанїзму. Як би не Россія, то Середна Европа була би вже від 1848 року краєм вольности, добробиту і людського щастя, а як сьогоднї цей мерзький систем завалить ся під напором своїх-же гріхів, то разом із цїм вибила остання година февдалїзмови також і в Австрії, Нїмеччинї і в балканських державах.

Ми любимо россійський народ і тому жевріємо ненаситною ненавистю до його рабівників, мучителїв і катів, до цїлого февдального бюрократизму. І ми боремо ся і терпимо в дусї із всїми, що там у тій державі тьми крізь недолю і смерть вступають ся за дїло людськости. Поляки, Нїмцї, Фінляндцї, Українцї, що живуть під россійською кормигою повинні заховати свою мову і індівідуальність на день засїву, що прийде після довгої оранини, щоби ріля принесла плід у жнива. А пізнїще поколїннє колись дивувати-меть ся, як пізнає, що всї отсї зверхнї причини гнету і знущання були лиш способами закрити рабівницьке самолюбство, що тодї колись голоси одного вольного народа зливати-муть ся у милозвучну велику сімфонїю щастя, добробиту, єдноти і чесноти.

Нарід, що бореть ся за свою мову і окремішність, бореть ся в купі з тим за культуру і щастє цїлого людсьтва. Тому нехай Вам, Українцї, сьвітить у Вашій боробтьбі зоря щастя!

Dr. G. Sergi,

Професор унїверситету в Римі.

Бажати захувати мову свою, значить хотїти заховати свою душу і разом з тим характер національного життя. Бо мова є виразом думки і почувань так добре одиницї, як і цїлости.

Чужа, накинена мова подобає на рух, що його счинено по приказу. Він не виходить із людської волї і стремлїння, тому то обезображає і фальшує душу.

Українцї домагають ся лиш цього, що їм дала природа, вони, чи то кождий з окрема, чи як цїла нація мають право заявляти своє національне істнування, виявляти без перепони в природнїй спосіб своє внутрішнє життє, одним словом — уживати своєї мови. Нїяка сила не має права цього зміняти, чи зборонити, так добре, як і не має права придавати душі якого народа неприроднїй вигляд.

Указ з року 1876, ценемов та коса, що калїчить шляхи думки і почування людського, усевнутрішнежиттяівузлиспільногожиття. Це хиба і незнання тих, що панують над народами — це несправедливість, яка скорше, чи пізнїще мусить довести до природньої розвязки.

N. C. Frederiksen,

Кол. посол до парляменту і професор полїтичної економії і фінансових наук на унїверсітетї в Копенгаґен.

Заборона української мови і лїтератури в Россії, це варварство, це ганьба!

Які важні і потрібні школи і цїла інтеллєктуальна культура — навіть задля чисто матеріяльного добробиту, це пізнали ми тут у Данії.

Я не розумію, як може істнувати така полїтика і що стільки мілїоновий народ таку паругу терпить.

Така полїтика нерозумна. Вона мусить витворювати зростаюче невдоволення і неминуче відвертати народ від Великороссів. Це остільки небезпечнїще, оскільки гірші відносини Москалїв до їх иньших сусїдів, передовсїм до Поляків. Коли полїтика в Петербурзї така, то аж тодї що йно зможемо добре зрозуміти, для чого в часї кримської війни доволї лїберальні дипльомати в Берлїнї — кружок Бетман-Гольвеґський, разом із Бунзеном в Льондонї і з анґлїйськими дипльоматами, а також прінц Альберт — могли були придумати плян збільшення Австрії південною Россією по Чорне Море.

Така централїзація є, зовсїм природно, не лише причиною нужди і огірчення в низ, але й безсилля, лихої і деморалїзованої адмінїстрації у гору.

Плєве впевнював мене особисто, що він признає вагу партікулярного розвитку всїляких націй, що живуть у державі.

Справдї патріотично думаючі Великороссы мусять довести до того, щоби покинути так свої власні націоналїстичні пересуди як не менш і цей гидкий нїмецький централїзуючий бюрократизм у Ст. Петербурзї.

Björnstjerne Björnson.

Аулестад (Норвеґія).

Россійський мінїстер внутрішнїх справ, Плєве, се безперечно найсильнїщий представник россійської брехнї і гнету у наші часи.

Він виявив погляд, що Западня Еврота не журить ся Українцями, тому то й їх жалоби можна відложити осторонь.

Я хочу станути до ряду із цїми, що підносять протест. Усї, що йдуть разом з нами, до якої-б просьвіченої нації вони не належали, уважають заходи россійського уряду позбавити насильством 24 мілїони Українців живучих в границях Россії рідньої мови, — а то в такий спосіб, що їм зборонять ся друкувати українські книжки і часописї, спроваджувати із заграницї книжки і ґазети в українській мові, в ювілейне сьвято великого українського поета по українськи промовляти, — я кажу і зазначую ще раз, що всї чесні чоловіки і жінки якої-небудь цівілїзованої нації уважають цї заходи найдурнїщим із усього, на що могла коли небудь здобути ся людська думка. Що з цього слїдує, хиба не потребую говорити...

Prof. A. De Gubernatis.

Рим.

На мій погляд, як настане час, що всї люди стануть вільними, то й воєн вже більше нїколи не буде. Тільки істнованнє гноблених народів робить можливим цей великий сором, що зоветь ся війною і є найбільшою ганьбою людства. Зьвірята заїдають одно одного з голоду. Оден тільки чоловік убиває і поневолює на те тільки, щоби заспокоїти свої примхи, лакімство і честолюбність. Одні тільки в е л и к і держави задержують воєнний стан в його давній формі. Новітна суспільність повинна конче переконати ся, що ті кольоси, які задля удержання свого биту воюють і знасилюють иньші народи — мусять бути зруйновані. Як-би Фінляндія, Польща, Україна і Арменїя були вільні, тодї не було би нїколи прийшло до отсеї дурноти, що завела Россію на масеакр на далекому сходї.

Я не знаю Українців самих, тільки їх народню лїтературу, яку подивляю і люблю. Поетичний дух пробиваєть ся крізь життя цього нїжного народа, який був би щасливий під свобідним правлїннєм.

В р. 1876 стрінув ся я у Вороблевичах з українським мужиком з Галичини. Він говорив до мене по українськи, а я калїчив по россійськи. На біду ми порозуміли ся. Не здогадуючись, що я Латинець. цей чоловік був готовий обійняти мене по братерськи. А прецінь я не подивував ся би, як би він увільнений якою силою від узлів з радістю помагав руйнувати монструальну державу.

Менї не остає нїчо иньше, як виглядати дня, коли для Фінляндців, Поляків, Українців і Арменців настане повна воля. Цей день буде також для Москалїв днем вибавлення, бо й вони стогнуть під гнетом теперішнього царату.

Dr. E. Hasse.

Професор унїверситету в Липську.

Від недавнього часу слїджу з великим інтересом за судьбою незвісного майже в Европі 25-мілїонового україн-

ського народа, який врешті стає в Галичині до борби проти своїх польських гнобителів, а в Россії набирає сьвідомости, що він не є побічною галузю великоруського народа, тільки самостійною нацією. Як узглядпити цей факт, то відчуваєть ся прикро вартість Росиї, яка хотіла вмовити сьвітови, що вона держава національна, бо мовляв всї иньші нїби-то малі народи, які побіч Великороссів живуть в россійській імперії можуть і мусять зілляти ся з великоруською нацією.

Яких жорстоких мір чіпляєть ся урядова Россія, щоби згнести українську національність, це показує вельми ясно указ з р. 1876, що його дословно надрукувала „Ruthenische Revue“, I річник, N. 1, ст. 7. Цей указ намагаєть ся відобрати народови, що числить в самій россійській державі 25 мілїонів душ, його цїлу лїтературу і тим учинити неможливим вироблення матерньої мови, а то при помочи заборони друкувати в Россії українські книжки і привозити такі-ж книжки із загриниці.

З національного становиска, на якому я стою, мусить ся таку гостру міру як найгострійше осудити, хоч і не можна міркувати, щоби цей указ при оживленню українського національного почування міг устояти ся на довший час або й осягнув бажану цїль.

Eduard Wavrinsky,

Посол до шведського парляменту, член міжпарляментарної Ради і інтернаціонального мирового бюра. Штокгольм.

Імперіялїзм нашого часу, що стремить до творення великих держав має за умову свойого істнування оставити вільні форми і значну самостійність всїм тим ріжним націям, що складають ся на державу, бо лише тоді може з'єднати собі силу у внутр і на зверх. Перед бистрозорою політикою лежить тепер саме, більше як коли иньшим часом, завдання вислїдити і використати потребу самостійного життя націй, що живуть у даній державі, або в державній спілцї. Так і всї менше, чи більше деспотичні уряди мусять в слушний час уважати на це, щоби національну живучість всїх їх народів захувати і розвивати, а не давити її.

В такім осьвітленню являєть ся декрет з року 1876, себ то заборона української мови більше чим жорстокістю і злочином — це самокалїчення, це нерозум.

Si vis pacem, para bellum — так каже давне полїтичне евангелле брутальности і гнету. Проти цього ми протестуємо — словом і дїлом. Si vis pacem, para iustitiam et libertatem, це евангелле теперішности а передовсїм будуччини.

Вашу боротьбу за свою національну індівідуальність привітають з одушевленнєм, хоч і не уряди, так за те цїлі армії чесних людей у всїх краях. Ви-ж ведете боротьбу за

одно з найвищих і найдорощих добрів людства, за найкардинальнїщі людські права: за урівноправлення всїх народів.

На полї могучої ідеї духових творчих сил може навіть найменша нація стати великою. А Вас більше аж 25 мілїонів борців „за Вашу живу душу“. Що Ви нїколи не покинули цеї боротьби, за це Вам честь правдива. Тільки не тратьте відваги. La verité est en marche!

Dr. G. Buchholz,

Професор унїверситету в Липську.

Думка про указ з 1876 року основуєть ся на досьвідї, який приносить із собою історичний погляд. Історія не учить нас,що національности незнищимі, тільки, що вони не дадуть ся загирити дорогою законів і адмінїстрації.

Це можна зрозуміти і із становиска Москалїв признати зовсїм понятним, що вони старають ся з'ассімілювати до себе Українцїв. Тільки-ж це певна річ, що брутальною силою тут нїчого не вдієш, ба! в той спосіб осягаєть ся щось зовсїм противне. Власне історія Вашого народа може тут послужити як взірцевий примір. Згодом доконало ся його відродженнє на Українї і в Галичинї в минулому столїттї. Сьогоднї воно вже на стільки скріпшало, що загальна думка в Европі зачинає з ним рахувати ся. У нас у Нїмеччинї вже від давна відносили ся сьвітлїщі люди із найбільшою сімпатією до українського руху і витали в цїм руху союзника проти аґрессівних великопольських плянів, які грозять нашій східній мархії.

Певна річ, що Українцї не віднесуть в однїй хвилї повної побіди і тріютфів, але нема нїякого сумнїву, що нї польська хитрість, нї московське насилле не зможуть їм довший час колотити воду. Бо врештї таки побіда за ідеями, не за строгими мірами.

Prof. Anatole Leroy-Beaulieu.

Париж.

Я висказав уже мій погляд про сумне положеннє Українцїв, спричинене царським указом з року 1876 в журналї „L' Europeen“. Так, як я в дотичній статї зазначив, не перестав я і на далї протестувати проти зусилля, викорінити Вашу мову. Бо вже й в р. 1877 висказав ся я про цю постанову російського уряду в нашім найповажнїщім журналї „Revue des Deux Mondes“ і став речником негодованя цїлого культурного сьвіта проти цього атентату на найсьвятїще право народа, уживати свобідно свою мову.

Від отсеї хвилї я став пильно слїдити за цією справою і вказував на неї в кождім новім виданню мойого обємистого

твору: „L' Empire des Tsars et les Russes“, I. том; у третьому-ж томі сеї праці напятнував я насильне поступованнє проти цїх Ваших земляків із Польщі, що остали вірні злуцї з Римом.

Свобода мови і конфессії, це в моїх очах — дїйсне одно із ненарушимих прав великих, чи малих народів.

Я повторяю, що інтерес до Вашого народа у мене все був і є. Спосіб, яким я приняв на себе його оборону в роцї 1877 привів мене до знайомости з професором Драгомановим, який навідував ся часто до мене в моїй ермітажі у Вірофлє.

Вашу „Ruthenische Revue“ читаю я з інтересом тим більшим, бо знаю що цей журнал заінтересував для української справи великий народ. Я сам пригадую її невпинно моїм ученикам в „Ecole des Sciences politiques“ в Парижі і то з таким натиском, що багато з них обібрало собі положення Вашого народа предметом стеціяльних студій.

Fredrik Bajer,

Президент інтернаціонального мирового бюра (Берн); член міжнародного мирового інститута (Монако); довголїтнїй член данського парляменту і и.

Копенгаґен.

Мій погляд на царський указ з року 1876 висказав уже так знаменито др. Адольф Гедін із Штокгольма в „Ruthenische Revue“ Nr. 11, ст. 243, що менї не остає нїщо иньше, як підписатись під їм.

Я надїю ся, що Вам удасть ся приєднати европейську публику для справедливої справи в такій мірі, що указ з р. 1876 врештї провалить ся. По мойому, Ваша „Ruthenische Revue“ редаґована так сьвітло, що сьміло можна мати такі надії.

Що питаннє мови і національности взагалї, не лиш української, заслугує на увагу прихильників мира, це піднесено вже на третім сьвітовім конґресї в Римі. Дня 16 падолиста 1891 поставив теперішнїй румунський посол і повновласний мінїстер в Римі, Нік. Флєва таке внесенє:

„Le Congrès reconnaît qu'en respectant les nationalités des populations et leur propre développement selon les lois de liberté et de justice, les Etats contribueront à assurer à la paix une base essentielle et durable“.

(Конґрес годить ся у цьому, що узглядниючи національні індівідуальности населення і питомий розвиток по закону вольности і справедливости, держави причинять ся до запевненя мирови основної і тревалої підстави).

Цей проєкт поперли 26 членів конґресу. З поміж їх згадую в альфабетичнім порядку лиш таких, що так, як і сам Єго Ексцелєнція Флєва є членами комісії мирового бюра у Бернї, а то: Арнод, Баєр, Дікоммен, Монета, Пасси і Ріхтер. (Здаєть ся менї, що не потрібую додавати, яке становиско цїх людей тепер у мировім руху).

Проєкт Флеви поборювано передовсім з боку Анґлії (див. офіціяльне справоздання, Рим 1892, ст. 152—153) і що йно опісля (ст. 160) принято і ухвалено його 72 голосами проти 15 в ось такій зміненій формі:

„Le Congrès est d'avis que dans les Etats composés de différentes nationalités, et aussi longtemps que ces nationalités ne disposent pas autrement d'elles-mêmes, les Gouvernements aideraient à assurer la paix extérieure et intérieure, si, à l'exemple de la Suisse, ils respectaient le caractère ethnographique et le développement de ces nationalités selon les lois de liberté et de justice".

(Конґрес є такої думки, що в державах зложених із ріжних національностий, за той час, поки ці національности не живуть під самоуправою, уряди зможуть запевнити мир вніший і внутрішній тільки тоді, як по приміру Швайцарії вони будуть рахувати ся з етноґрафічним характером і розвитком цїх національностий по закону вольности і справедливости).

Надіючись, що ця резолюція III-ого сьвітового мирового конґресу має інтерес також і для Вас і для Вашої справи, позволив я собі, навести її на цьому місці.

Dr. theol. juris et phil. **K. H. von Schéele**,

Епіскоп Ґотляндії, посол до шведського парляменту. Вісбі (Швеція).

Мій погляд на культурне значіннє царського указу з року 1876, яким завішено над українською мовою і літературою в Росиї цілковиту заборону, сходить ся по мойому твердому переконанню вповні із осудом усего европейського культурного сьвіта.

Мова значить для народа те саме, що віддих для одного чоловіка. Як без віддиху не може жити ніяке створіння, так і не може істнувати ціла нація без вільного, неспинюваного вживання своєї рідньої мови.

При цій нагоді стає передомною ось який образ. Я пригадую собі, як оден хлопець не-Москаль із остзейських провінцій жалував ся перед своїм батьком, що йому в школї зборонено користувати ся свобідно рідною мовою. Незабутно і кріпко врили ся в мою душу ці слова, якими він закінчив своє нарікання: „Батьку, мене д у с я т ь!" На нів несьвідомо вигадав цей хлопчина відповідне слово — д у с я т ь. Так, д у с я т ь одного чоловіка, д у с я т ь й цілий народ. При заказови уживати свобідно матірню мову гине духове життя насильною смертю.

H. von Gerlach.

Посол до німецького парляменту. Берлїн.

Я вважаю зовсім зрозумілим правом, або й обовязком кожної держави старати ся о це, щоби державною мову ро

зумів хочби й кожний приналежний до цеї держави. З тої причини видаєть ся мені кожен позитивний спосіб розширення знання державної мови добрим, а надто всякий видаток задля поліпшення науки. Такими позитивними способами можна по мойому найлекше довести до бажаного успіху, а то тим більше, що знаннє офіціяльної мови лежить у добре зрозумілому інтересі кожного члена держави.

За те вважаю яку-би то не було пробу здавлення рідної мови меньшостей і беззаконною і дурною. Беззаконною тому, що тящої безправности проти чоловіка над зборонюваннє вживання рідної мови мабуть і бути не може. дурною-ж тому, що, як учить нас досьвід, усї змагання до придавлення якої небудь мови все доводили до наслїдку, противного цїм змаганням, хиба що розходило ся о які надто вже дрібні сварки між двома народами, або о такі раси, що стратили всю змогу моральної відпорности. Кожен здоровий народ відповідати ме на заходи накинення йому якої чужої мови, ще впертїйшим обставаннєм при своїй природній мові.

Із отсього мойого загального погляду виходить мій осуд указу з року 1676; як виплід духа брутальної жадоби гнету він мати-ме зовсїм иньший наслїдок, як його бажали Москалї; цей наслїдок, це скріпленнє українства в борбі о його індівідуальність.

Georges Weil.

Лавреат Школи полїтичних наук у Парижі.

Звісний указ із 18 (30) мая 1876 має за собою бодай одну заслугу: прочитавши його оден тільки раз не можна ніяк сумнївати ся про його значіннє — він не силкуєть ся ховати свою правдиву мету за гарні фрази. Він оповіщує в щиро брутальний спосіб свою цїль і проголошує в кількох сухих реченях офіціяльний смертельний засуд над українською мовою.

Це немов меч ката, що стинає народови голову у моральному значінню. Сьогодня-ж мусить російський комітет мінїстрів признати сам, що це указ протикультурний. Година справедливости, здаєть ся, вибила вже й для Українців.

Я вірю в це, що указ з р. 1876 стане незабаром тільки немилим спомином, лихим сном, із якого український народ пробудить ся до нового життя. Цеї твердий народ, якого нїщо не змогло зломити, що його голос і протест не дали ся нїчим здавити, чейже заслужив собі на те, щоби 20 вік влекшив наконець його тяжку долю.

Dr. Friedrich Hertz.

Публїцист. Відень.

Заборона української мови — це дїло варварське. Як дивити ся на неї з етичної точки, то стоїть вона на цьому-ж

рівні і зродила ся вона з цього-ж духа, що погані вчинки інквізиції, Варфоломейська ніч і т. д. — Та говорити про це перед людьми з нормальним моральним почуваннєм хиба злишно. Але й з політичного становиска є це такий доказ неспосібности володітелів Россії уявляти собі вплив і можливість переведення адміністративних мір, що із цього одного факту стає достаточно зрозумілою теперішня катастрофа россійського абсолютизму. Метою цього діла було певно винародовленнє українського народа. Хто навчив ся розуміти історію, той мусить, не оглядаючись на сумне положеннє річей, усьміхнуть ся над такою наївністю. Найпевнїщим способом збудити який народ із летарґії є гнет його національної індівідуальности. Які є добутки ґерманїзациї перепираної всїми способами в польських, данських і французьких частинах Німеччини, а далї політика оранжістів в Ірляндії, Поляків у Галичинї, Гішпанів на Філїпінах і Кубі та мадяризацийних заходів на Угорщинї? Витвореннє національних партій, які з одушевленнєм для мови і батьківських звичаїв несуть у найтемнїщі закутини свойого народа також радикалїзм і потребу політичної волї. Певна річ, що націоналїзм може затратити свій культурний характер і стати шалїючою бестією; расова ненависть є сьогоднї найнебезпечнїщим ворогом народньої волї, бо вона розбиває і знесилює сили народів. Хто знає, чи й російський абсолютизм не хотів разом із національним переслїдуваннєм завести також і політику роздору? Може його метою було не так погубленнє української національности, як радше цькуваннє сумежнїх народів взаїмно проти себе, а то задля знищення всякого спільного вольного зриву? Як з одного бдку думка винародовлювання виходила-б надто д у р н о ю, щоби могти довести до цїли, так з другого боку ця тенденція виходила-б надто х и т р о ю. На таке уряд робив би рахунок без хазяїна, значить не озираючись на здорову і свободолюбну вдачу українського народа, без огляду на погорду, з якою сьогоднї кожний думаючий чоловік глядить на подлі лайдацтва цїх високороджених скритовбийців. І український народ завдячувати ме часови своєї боротьби із гнобителями розвиток своїх богатих духових і моральних сил, які зроблять його гідним заняти місце в рядї культурних народів.

Чужинці про українське питаннє в Россії.

Оффіціяльні круги в Россії мусять останніми часами з конечности рахувати ся із загальною опінією западньої Европи, до сего спонукують їх фінансові операції, затягання позичок і т. д. Тому то хотїли б вони насильства звісні в цівілїзованім сьвітї приклеїти бодай плястром краси, як се й пробують вчинати усякі манїфести московського уряду. Мінїстер Плеве сказав було данському вченому, Н. Ц. Фредеріксену, що він признає вагу партікулярного розвитку ріжних національностей у Россії*). Але рівночасно той-то д. Плеве заборонив українські промови при відкриттї памятника Котляревського в Полтаві. Цей поступок поясняєть ся розширеною у міродатнїх россійських кругах думкою, що Западна Европа не знає зовсїм нїчого про істнуваннє українського питання в Россії. Ми надрукували оце у нашому журналї вискази найвизначнїйших людий із ріжних партій, ріжних країв і народів про указ з року 1876. Тому то це не є осуд одної полїтичньої партії, анї якогось ворожо проти Россії настроєного народа — а прецїнь він однодушний. Крім оцього ми доносимо при цїй нагоді, що в останньому часї дуже визначні публїцісти висказували в заграничних журналах свої погляди на заборону української мови в Россії. Наводити всї журнали ми не можемо, на се не стало-б нам місця, вдоволимо ся проте лиш найважнїщими голосами з останнього часу.

Г. фон Ґерлях, посол до нїмецького парляменту і оден із найвизнатнїщих сучасних полїтиків і публїцістів у Нїмеччинї, надрукував у ґазетї „Berliner Zeitung“ передову статю п. н. „Россія і Українцї“. З оцеї статї ми наводимо кілька виїмків. Посол Ґерлях пише до слова ось як:

„Чим більше приглядати ся до россійських справ, тим поганїщого набираєть ся враженя. Як знущають ся над Фінляндцями, Арменцями, балтійськими Нїмцями і Жидами, це до певної міри звісне. Але що на півдні Россії мілїони Українцїв гнобить ся також усякими можливими способами, про це знає тільки вельми небогато Европейцїв. Тому дїйсне велику заслугу для українського народа придбали собі декілька визнатнїх австрійских Українцїв, основуючи перед півтора роком у Відні друковану на нїмецькій мові Ruthenische Revue, яка подає знамениту характеристику українського духового життя і погляд на россійські насильства“.

Далї слїдує короткий огляд історії України у найновіщій добі і дословно цітований указ з р. 1876, а на то наймаркантнїщі місця із нашої анкети, а то вискази посла Гедіна, колишнього мінїстра Іва Ґійо, проф. Н. Ц. Фредеріксена і Бернстерне Бернзона. Далї знову пише посол Фон Ґерлях так:

„Усяке, хочби не знати як невинне українське видання, ба навіть український переклад Сьвятого Письма не впускаєть ся у границї великої славянської імперії. Усї проби, придбати бодай для Сьвятого Письма доступ до Россії не повели ся. Геть аж на найпримітивнїйші особисті права людини, а то на заспокоювання релїґійних потреб розширяєть ся власть кнута!.. Кожний культурний чоловік, що приглянеть ся українському питанню, слїдитиме із сімпатією за змаганнями пробуджеского до сьвідомости національної індівідуальности россійського україн-

*) Порівн. ст. 12.

ства проти россійському гнетови. Бо-ж розходить ся тут передовсїм о боротьбу за найдороще добро чоловіка, о його рідну мову. Як російські всесильцї старають ся всїми способами позбавити терпеливий і лояльний український народ його національної відрубности, то не можна цего інакше пояснити, як хиба цїм, що россійський абсолютизм не тільки повен жадоби панувати над невольницьким народом, але надто вимагає від цїх невольників одної мови, одної релїґії і одної вдачі".

У поважному шведському деннику „Aftonbladet" (Шкокгольм) поміщено передову статю: „Enhälsning fran ett hortglömdt folk", в якій також обговорюєть ся значіннє нашого журнала і положеннє нашого народа.

Ця-ж сама ґазета помістила незабаром потім велику інформаційну статю п. н. „Ett folk som vägrar att dö". Автор обговорює дуже докладно положеннє Українцїв, їх скількість в поодиноких краях, їх лїтературу і т. д., далї згадує про устроєну нами анкету, цітує із неї декільки виїмків, а передовсїм статю посла д-ра А. Гедіна*), цітує дослова указ з року 1876 і на початку теж згадує про „Ruthenische Revue", якої дїяльність він витає із заявою сімпатії і заступаєть ся горячо за нашими бажаннями.

В журналї „Joventut" (Барцельона) надрукував Pompeyus Gener статю „Els Ruthenis", в якій змальоване положення нашого народа і з'ясоване значіннє варварського указу з р. 1876.

В „Il Piccolo" появила ся вступна статя „Ancora un popolo oppresso", в якій переказано висказ Бернштерна Бернзона у нашій анкетї і обговорено українське питаннє. При цїм завважаємо, що нашу анкету перепечатало досї більш 100 заграничних ґазет.

Про статї Ґеорґа Брандеса, проф. др. Джіусеппе Серджі в журналї „La Vita Internazionale", про статї в „L' Europeen", „Stockholms Dagblad" і т. и. ми вже доносили у свій час. Вони всї осуджують змагання россійського уряду придавити українську лїтературу і мову, всї вони висказують ся з негодованнєм про варварський указ з р. 1876. Европейський культурний сьвіт має отже в цїй справі тільки одну думку, а ця думка для россійського уряду і царату нї трохи не прихильна.

Цей указ, це для цівілїзованих народів саме важний причинок до оцїнення т. зв. культурного післанництва Россії, для нас, а то для культурного розвитку нашого народа він має далеко сягаюче практичне значіннє, — він шкодить нашому народові богато більше, чим напади диких монгольських горд — тому-то ми мусимо на поборенне цеї острої міри посьвечувати богато місця і часу.

*

Ми згадуємо тепер також про статї звісного норвеґського мінїстра, президента комітету Нобля, І. Лефлянда в знаменитім норвеґськім журналї „Samtiden" (Хрістіанїя); шведського посла до парляменту др. А. Гедіна в деннику „Aftonbladet" (Штокгольм); надто одну статю помістив сам редактор тоїж часописї; далї поміщено розвідку у шведськім деннику „Dagens Nyheter" (Штокгольм) і розвідку в що йно виданій книжцї проф. унїв. др. Е. Гассе „Das Deutsche Reich als Nationalstaat". Низше наводимо інтересні статї д. д. І. Лефлянда і А. Гедіна в головних чертах:

---

*) Пор. ст. 5—7.

I. Українці і їх національна борба.

Українці або Південнороссы це властива назва цього народу, який мильно і хибно називають Малороссами. Творять вони близько 30-міліоновий народ що засеелює обшир до 680.000 квадратових кільометрів. Що до величини, — то Українці є шестий нарід Европи, а обшир, який вони заселюють є два рази такий великий як Норвеґія.

24 до 25 міліонів Українців засеелюють простір 600.000 км. в південній і східній Россії, в давній Україні, а іменно в провінціях волинській, подільській, харковській, катеринославській, таврійській і чорноморській. Близько 3 і пів міліона живуть в австрійській Галичині, а пів міліона на Угорщині.

В державі царя числять 142 народів, з котрих прочі є в далеко меньшій скількости. Побіч Москалів та Українців є 7 і пів міліона Поляків, $6^1/_4$ Білоруссів, $3^2/_3$ Летійців і Литовців, $1^4/_5$ м. Німців, 1 міліон Румунів а надто 1 міліон Вірмен. З иньших треба згадати Естонців 700 тисяч, і Шведів (в Фінляндії) близько 300000. Таке обчисленнє не є і не може бути докладно переведене, бо при оффіціяльнім обчислюванню звертають найбільшу увагу на (релїґійну) конфессію. Але образ в загалї є вірний. Россія має знамениту карту народів Реттіха (1878) і славний етноґрафічний музей Дашкова в Москві.

Москалів або Великороссів, що є найчисленнїйшим народом в державі і тяжкою рукою володіє иньшими націями, треба мимо всего причислити до пня Славян. Є що правда учені і письменники, що зазначують головно це, що Москалї є сумішка з Фінами, Монголами і Татарами і що їх радше треба причислити до Жовтої раси. Москалї втиснулись в долини між Дніпром, а горішним бігом Дини, де її треба шукати границї рік, що вливають ся до Балтійського моря, вдерлись в область рік Волги і Оки женучи перед собою фінські племена, або замикаючи їх в анкляви (enclave) і поволи чим раз більше їх винародовлювали. Через те дістали Москалї під певним зглядом фінсько-монгольське пятно. Від 13 до 16 віку перейшов народ під власть Татар. Так як фінський народ дав їм богато власних черт в їх виглядї, так знов Татари витиснули своє пятно на характері Москалів. Але так як вони задержали славянську мову, так само можна віднайти головний славянський тип в їх виглядї і в їх духових прикметах. З під татарського ярма, яке зносили вони з великою терпеливістю, карністю і витрівалостію, вийшли Москалї вже сьвітовим народом, що вродовж 17 і 18 віка підбили під свою власть славянські, фінські і иньші племена на великім просторі між Чорним а Білим морем.

Але їх брати, Українці не брали участи в мандрівках на схід. Вони лишились у своїм ріднім краю України над Дніпром і Доном, з головним містом Києвом. Тут заложили вони під кінець 10. віку християнську, культурну державу, а іменно по обох боках Дніпра, що сягала на схід аж по Дон, на запад по Тису аж до дунайских лиманів; на південь сягала вона аж по Чорне море, а на північ по море Балтійське. Повстала вона на руїнах давної держави Хазарів і Аварів. — В роцї 1240 перейшла вона під панування Монголів, однак не стратила своєї державньої орґанїзації. Був то початок цїх переворотів, що довели опісля до славної української, воєнної орґанїзації, що після свого способу веденя війни дістала назву „Козаків“. Осередком було укріплене місце „Січ“ на одному острові на Дніпрі. Вони вели невпинну борбу і освободжували раз в раз кожду часточку своєї вітчини. Так мудра і лицарська борба хоробрих степових синів стала славною на цїлу Европу. Вони діста-

вали братню поміч від Литовців, а імя литовського князя Витовта записане золотими буквами в українській історії. Після 1500 року повстала велика українсько-литовська держава, яка однак недовго потім перейшла під панування польської шляхти. Тоді злучили ся Українці 1653 року з Москалями і їм запевнив цар національну автономію.

Українська питома держава була свого рода републикою з вибраним зверхником. Так само вибирано урядників і сьвящеників. Міста мали міщанську самоуправу по ганзеанському взору. Осьвіта стояла відповідно дуже високо. У звязку з церквами були народні школи, а в більших містах школи виділові, що їх удержували товариства купців і ремісників, а в Київі була одна висша школа. Проте з давніх часів мали Українці свою самоуправу і свою власну культуру. Було то за часів зверхництва (гетьманування) Богдана Хмельницького, як Українці заключили з Москалями згадану вище унію. Але царі 17-ого віку дотримали Українцям обіцяну запоруку, — що до їх независимости — саме так, як царі 19-ого і 20-ого віку Фінляндцям. Тому старались наслідники Хмельницького — Українці все таки вибирали собі гетьмана — увільнити народ з під моськовського зверхництва. Найбільше знаним із них є Мазепа. Його життя і діла зробили з його героя ріжних оповідань, які ввів до літератури Вольтер, зелличав у поезиї Байрон і Віктор Гіґо, в симфонії Ліпт, а в малярстві Горас Верне Він заключив, як звісно, союз із шведським королем Каролем XII., ділив з ним недолю під Полтавою 1709 р. і помер в рік опісля в Бендері.

Але не помогли усі війни, Українців приковувано що раз то сильніще до царської держави. Катерина II знесла цілком їх самоуправу, зруйнувано воєнний табор „Січ“, а розброєний народ згнетено і перомінено в кріпаків. Їх край дістав назву „Малороссія“ між тим як „Великороссією“ називано Московщину. Малороссію поділено на ґубернії і поставлено під московську адміністрацію. Одним почерком пера зчеркнено цілий край з карти сьвіта, а цілий народ з історії, так що нині забуто в западній Европі і про Україну і про Українців в Россії.

За політичною загладою пішов застій у культурі і проби національного знищеня. Отже цар Петро „повелів вселескавіще“ у своїм указі з 1720 р. заборонити друкувати по містам України иньші книжки крім церковних по. россійськім текстам. Українські школи або знесено або змосковщено. В народніх школах вчать дітей на московських книжках, а коли учителі хочуть їх дійсно чогось навчити, то мусять пояснювати усе по українськи. Отже-ж россійська мова панує всюди, нею користують ся в церкві і в школі, в суді, у війську, і у всіх „висших кругах“. Українська мова жиє в літературі, яку вигнано із сї вітчини Ця мова найшла приют тільки в Галичині і на Угорщині. В перших роках панування царя Александра II. узглядпювано заказ що до мови з певним поблажуванням. Письменники, що жили на засланню, вертають назад домів і українська література віджила наново. Але вже в 1863 р. розпочалось наново переслідуванне, писателів прогнано з краю, а книжки заборонено. Виготовлено переклад евангелія, який одобрила академія наук. Звідси пішов цей переклад до дальшого одобреня до Сьвятіщого Синоду, дальше до міністра справ внутрішніх, до шефа жандармерії, до київського ґубернатора до митрополита, і до епіскопа. Ґубернатор признав, що переклад „може бути шкідливим для держави“, митрополит видів там профанацію сьвятого об'явлення; шеф жандармерії Долгорукий думав, що той переклад змагає до радікального знищеня усіх дотеперішніх змагань уряду московщити українські краї, а знову міністер справ внутріш-

ніх добачував у цім небезпеку для стану самої царської управи. Тому то заборонено цей переклад. Буквар, підручники наукові для математики, для наук природних спалено. Ця постанова одержала понадто урядову форму.

30. мая видано „вселаскавійше“ такий указ: 1). заборонено спроваджувати українські друковані письма із заграниці. 2). заборонено друкувати і продавати такі письма, крім а) історичних документів в оригіналї, і б) крім гарної лїтератури в московському правописї — але з застереженнєм, що ще перед тим цензура розгляне цї письма і одобрить їх. 3). заборонено всякі театральні виставі і відчити в українській мові і так само український текст під нотами.

Це переслїдуваннє звернено головно против духового відродження України в 19. віцї. Коли Катерина II знесла самоуправу Українцїв, то був якийсь час, коли між угнетеним народом панував придавлений спокій. Але національний рух, що повстав в слїдуючім віцї дійшов і на Україну. Повстав національний поет Іван Котляревський (родив ся 1769 р. в Полтаві), що наново розбудив українську лїтературу. Що правда, було богато письменників української нації, що писали по московськи, пр. Капнїст, Каразин, Гоголь; але Котляревский промостив дорогу і найшов цїлу ґенерацію наслїдників. Найвизнатнїйшим із них є Шевченко, найбільший український поет.

Тарас Шевченко, родив ся в селї Моринцях коло Київа дня 25. лютого 1814. був сином кріпосного мужика. Він стратив скоро родичів і поступив на службу „покоєвим козачком“ до спольщеного Нїмця Енґельгардта. В Варшаві вчив ся в італїйського маляра Лямпі; опісля перейшов до Петербурга, де викуплений московським поетом Жуковським вступив до цїсарської академії штук і зараз став любимим учеником Брюлова. Вже як кріпак писав він вірші. Сьвіжо відзискана воля розбудила у його великий талан і він 1840 р. видав перший том своїх поезій „Кобзар“, а в р. 1841. свою найбільшу лїрично-епічну поему „Гайдамаки“. Його поезія зростає що раз то більше і набирає що раз більше сьвіжости і свободи.

5. цьвітня 1847. єго арештовано, відставлено до Петербурга, і переслухано і заслано на цїле житє без права відклику в салдати в кірґізкі степи. Єго обвинувачено за те, що був членом „Кирило-Методївского брацтва“ і що написав дві поеми „Кавказ“ і „Сон“. Цар Микола написав власноручно під засудом: „Під острий нагляд, з забороною що небудь писати або малювати“. На засланю жив він десять тяжких лїт простим салдатом. По смерти Миколи удалось єго приятелям узискати помилування. В р. 1858. вернув Шевченко назад до Петербурга і звідси знову поїхав на свою любу рідну Україну. Ту знов єго арештувано, але під умовою, що буде стало перебувати в Петербурзї, пущено єго на волю. Але єго здоровля було вже підкопане, він не міг знести острого клїмату надневського городу і помер 26. лютого 1861., кілька днїв перед оголошенєм манїфесту знесеня кріпацтва. Шевченко був у найкращім значінню того слова: мужицький поет, простий, наївний, природний, а заразом глубокий і знеслий. Високе „братолюбіє“, співчуття терпячих і угнетених та пошанівок для жінок, — це головні черти єго поезії. Головно осьпівує він нещасливих, незамужних матерей, а в поемі „Марія“ бачимо їх апотеозу. Найвищі ідеї і найрадікальнїйші думки цього часу злили ся в його поезіях з тоном чисто народнїм так під зглядом форми, як і змісту. Так, як Шевченко є образом великого таланту і національного характеру українського народу, так його твори є образом житя цього народу: це старий культурний народ що бореть ся, щоб задержати

свою мову, свою школу, свою традицію, — словом свою національність, що однак його в нечуваний спосіб гнобить зелїзна рука, що навіть анґлїйському біблїйному товариству, заказує ширити Сьвяте Письмо в українській мові, хоч позволяє тому товариству ширити біблїю на 36. иньших мовах царату. Українцї стоять Москалям близше, як котрому небудь иньшому з підбитих народів. Вони є їх братами, однак мимо того доводить ся їм відчувати „братню“ руку не меньше тяжко, як иньшим братнїм народам в царатї, як Білорусам, Полякам, Фінляндцям і и.

Часопись „Ruthenische Revue“, видавана у Віднї від 1903 р. послами В. Яворським А. Косом і письменником Романом Сембратовичем, подає в нїмецькій мові поучення і пояснення про Українцїв.

Ця часопись предложила найвизнатнїщим мужам Европи запити про указ з 1876 р. щоб кождий висказав свою гадку, і всї висказали найострійший осуд полїтики россійського уряду. Місце не позволяє нам навести всїх цїх заяв. Між тими, що про се висказали свою думку є: Норвежець Бернстерне Бернзон; Шведи: А. Гедін, Вавриньский, і епіскоп Шеле; Данцї: Баєр і проф. Фредеріксен; Італїйцї: профессори Серджі і Ґубернатіс з Риму і Др. Маріо Рапісарді з Катаннїї; Нїмцї: Др. Оппенгаймер, Шляф і Ґерлях з Берлїна, Др. Бухгольц і Др. Гассе з Липська; Анґлїйцї: Проф. Оскар Бравнїнґ з Камбрідж; Французи: Проф. Леруа-Болїє і колишній мінїстер Ів. Ґійо з Парижа.

Ця часопись, яку поручаємо також увазї норвежських читачів, зуміла показати в Западнїй Европі ясну правду про Українцїв і всї найвизнатнїщі заграничні ґазети заступають ся за їхнїми постулятами. Цїль журнала Ruthenische Revue — збудити зрозуміннє і сімпатію у всїх цїх, що в силї зрозуміти вагу національних ідей, гуманїтарних почувань та стремлїнь до вольности народів.

„Samtiden“, Хрістіянїя. І. Лєфлянд.

II. Народ, що не хоче марно загибати.

...Цїлий наш народ однодушно переконаний в цьому, що наведений у низу указ не може бути нїколи нїким иньшим правно признаний, чи оправданий, як тільки його творцями; а далї, що цей указ — скільки лиха він накоїв — прецїнь несе на собі від початку клеймо безсилля...

В цїм указї сказано: Ввіз у границї імперії — без спеціяльного дозволу главного управленія по дѣламъ печати — яких небудь виданих за границею українських писем зборонять ся. 2). У межах імперії зборонять ся друкувати і видавати оріґінальні твори і переклади в цїй мові, з виємкою: а) історичних документів; в) творів із царини гарної лїтератури, тільки-ж під умовою, що при публїкуванню історичних документів має бути вживаний правопис оріґіналу, а в беллетристичних творах россійський правопис. При тім постановляєть ся, що дозвіл друкувати українські книжки можна дістати не инакше як після розслїду рукописи начальною прессовою властю. 3). Так-же заказують ся всякі сценїчні представленя і виклади в українській мові, як не менш і друкованя українських текстів під ноти.

Навіть весїльні оголошення по українськи зборонені. Переклад Сьвятого Письма на українську мову, зладжений Брітійським Біблїйним Товариством недозволений у межах россійської держави. Трийцять шість перекладів Сьвятого Письма зготовлених цїм Товариством мають вступ до Россії. Тільки сьвяті книги у мові найбільшого після россійського народу у Россії недозволені. — Скількість приналежних до української нації не дасть ся

певно означити. В краях, де живуть Українці фабрикуєть ся оффіціяльні числа для політики... Головна масса Українців сконцентрована в россійській державі, велика скількість у числї кількох мілїонів живе в Австрії, серед трохи корнеїщих обставин. Тілько-же не хочеть ся вірити, щоби польська арістократія в Галичинї з власного досьвіду набрала здорового зрозуміння цього що могло-б її послужити для власного добра, — бо сьогодні все таки чуємо про такий-же гнет, як минулими часами під маґнатською владою. В отсїм напрямку, а також і в деяких иньших напрямках, понятя „польського хазяйнування", здаєть ся не втратило свого значіння. — А прецїнь Галичина, де появу українського альманаха у р. 1837 стрінуто як таку небезпечну новину, що треба її було поставити під поліційний догляд, ця-ж таки Галичина стала тимчасом осередком української штуки і науки після цього, як настав великий рік 1848, що приніс із собою і на схід сьвітло і сьвіже повітрє. З огляду на цю обставину видаєть ся політика винародовлювання в Россії, що її проголосив указ з року 1876, ще більше непонятною...

...Цей народ, який присуджено на здавлення, значить ся народ, якому хочуть зруйнувати інтелектуальні і моральні орґани дихання, є в дійсности культурним народом у висшім значінню, чим Россіяне (Москалї). Їх лїтература, школи, праця на просьвітному полї, сягає геп далеких часів. Якже-ж у р. 1818 появила ся перша українська граматика, завважав її автор, що вона має тільки історичний інтерес, бо українська мова завмирає, вона-б то нї жива, нї мертва. Та тимчасом зацвили як вістуни відродження перші листочки і цьвітки української лїтератури. Як-же прийшла перша четвертина 19 віка, то вони виросли вже на стільки, що великоруська політика уважала це початкове життє не тільки зайвим, але навіть як немиле перерваннє смертного спокою.

Українська мова, це стара культурна мова. Вона має документи, що сягають тисяч лїт у зад. Центром української лїтератури і науки від декілька десятків лїт є Галичина...

За назву „Малороси" мусять тепер Українці терпіти, бо вони позволювали собі так довго прикладати її до себе, або й самі себе так називали. Це названнє й веде до цього, що Українців і українську мову розумість ся фальшиво, а то Українців уважаєть ся як несамостійну, й підчинену россійському народові галузь цього-ж народа, а українську мову береть ся як діялект россійської (великоруської, московської) мови. Цїм робить ся россійській політицї прислугу, бо аттентат на матїрню мову богато мілїонів поясняєть ся лиш так, як би то його прикладано тільки до місцевого наріччя, що його підвисшення до лїтературного значіння і до научньої мови було би в основі протикультурним кроком у зад.

Перед 35 роками піднесено було у Парижі гасло, яке однак скорше прогомонїло, як цього можна було сподївати ся. Секретар центральної коммісії Ґеоґрафічного Товариства, Казімір Делємарр, що працював енерґічно над реформою научання історії Славян, видав у р. 1869 петицію до сенату під наголовком: „Пятьнацять мілїоновий европейський народ забутий в історії". І в наукових кругах і в пресї піднесено це питаннє, а Генрі Мартен пояснив її в „Siecle". „Забутий народ", каже Делємарр, і цей висказ справедливий. В „Le Temps" названо перед 10 лїтами одну книжку, якої перекладач не міг вийти з дива перед названнєм: український. Він пояснив собі його друкарською помилкою у текстї і написав „Лютеранський" замісць „Український" („Lutheriens" замісць „Ruthenicns").

З огляду на указ з 1876. р. не можемо остати р внодушними, так задля цїх самих, проти яких він звертаєть ся, як і задля небезпеки, яка грозить мовам малих народів...

З Відня піднесено питання про культурну оцїнку і стійність указу з 1876. р. Відповіди надруковано в „Ruthenische Revue“.

Показало ся, що це був розумний поступок, вийти поза межі краю і заапелювати до загально-европейської опінїї. Россійські потентати, що без упину здавляють кожню пробу вживання української мови поза домашнїм життям, не можуть збути мовчанкою осулу, який відзиваєть ся із усїх усюдів...

„Aftonbladet“, Штокгольм. А. Гедін.

*

Отсе подав я деякі найновіщі голоси европейської пресси про українське питання. Усього годї тут друкувати, на це не стало би місця. Таких відзивів появляєть ся чим раз більше. Але уже в першім роцї істнования „Ruthenische Revue“ звернула европейська публїцистика увагу на українську справу. Звісний нїмецький письменник Cajus Moeller писав 7 падолиста 1903 в берлїнському журналї „Die Gegenwart“ ось що:

„З весною цього року став виходити у Відни на нїмецькій мові журнал Ruthenische Revue. Журнал цей заснований для зазначування українських постулятів, як окремої нації і звертає свою увагу в першій мірі на Россію, бо з загального числа 25 мілїонів Українцїв — 22 мілїони живуть на россійській тариторії. Що дотичить загально-національного питання, єсть Ruthenische Revue рішучо прихильна до Поляків і симпатизує з їхнїми змаганнями“.

Норвеґський поет Бернштієрне-Бєрнзон прислав редакції Ruthenische Revue дня 19. вересня 1903 ось який лист:

„Високоповажані Добродїї! Я подивляю Ваші змагання. З усїх подвигів сучасного сьвіта видаєть ся менї Ваше змагання найбільшим! 30 мілїонів Українцїв піднести до значіння сьвідомого, образованого народу, отрясти з вікового пригнїчення — таке величне дїло мусить одушевити! Від коли я живу в цїм почуванню — я не знав про се нїчо перед появою Ruthenische Revue — моє життє стало багатїйшим, моя надїя на людскість певнїйшою. Я стежу пильно за кождим словом. Воно таке сьвіже, нове, справедливе і різке — це восхищає!

Витаю Вас і Ваше великодушне дїло. —

Увесь Ваш Björnstjerne Björnson.

Aulestad (в Норвеґії) 19. IX. 1903“.

*

Недавно помістив звісний соціольоґ Dr. F. Hertz в парижській ґазетї „L'Humanité“, орґанї французького посла Jean Jaures простору статю п. з. „La question ruthéne“. Др. Герц пише, що між поневоленими народами Россії є другий з ряду що до чисельности славяньский народ — Українцї. З 32 мілїонів Українцїв живе лише 4 мілїони поза межами Россії. Сей народ звісний в історії з відвічних борб із Монґолами, зі свободолюбних змагань та з чудових народних пісень. Відтак пересказує автор після даних з „Ruthenische Revue“ історію України, подає указ з 1876 р., а в кінци пише дословно: „Досьвід учить, що всякі утиски скорше або пізнїйше розбуджують лише опір. Ідеалїзм української інтелїґенції побідить усї трудности і поведе до культурного поступу цей народ, що противно як панславісти найбільше любить

і признає европейську культуру. Українці увійшли тепер у контакт із культурним сьвітом через видавану в німецькій мові і знаменито редаґовану Р. Сембратовичем Ruthenische Revue. А їх змаганя вінчають ся великим успіхом...".

У висшій школї політичних наук у Парижи на засїданю „Section d'Histoire et de Diplomatie" мав президент сеї секциї др. Жорж Вайль (Georges Weil) відчит про Українцїв, їх історію, їх теперішні змаганя, про указ з р. 1876 і про варварську заборону українського слова в Россії, та про положенє галицьких Русинів. Др. Жорж Вайль користував ся даними з нашого орґану і висказував ся дуже похвально про видавництво „Ruthenische Revue" і про єї редаґованє.

Французький письменник (Alexandre Ular) Александер Уляр оголосив довшу розвідку про відродженнє Россії, в котрій присьвячує спеціяльну главу Українцям. Автор користував ся також даними з „Ruthenische Revue", а особливо статею з 16 числа за рік 1904 п. з. „Die Liebesgabe des russischen Kronprinzen". Розвідка Уляра появила ся у французькій, німецькій і анґлїйській мові; між иньшими також в книжцї за май „Neue Rundschau".

Дуже прихильний відзив про українську справу появив ся також в журналї „Europa". Взагалї сказати можна, що нїяка статя в „Ruthenische Revue" не йде марно. Чужинцїв вважають наш журнал найкомпетентнїйшим жерелом в українських справах та користують ся розвідками з „Ruthenische Revue".

Показує ся отже, що уміле веденє видавництва поминмо всїх трудностий (які на жаль так гарна справа мусить стрічати) приносить нашій народній справі великі користи. Справедливо пише др. Гедін: „Наколи Ruthenische Revue буде ще кілька лїт так сьвітло заступати народну українську справу, то поставить сю справу перед очима культурного сьвіта так ясно, що нїхто не буде в силї єї затемнити..."

Для чого перед форум Европи?

Ось тут навів я анкету, як і виїмки деяких статий видних европейських журналів. В переднім слові згадав я про обовязки, які вкладає на нас ся обставина, що культурний сьвіт звернув на нас свої очи. Дехто мігби думати, що з цего вийшло для нас тільки лихо, тільки обовязки а нїчо більше. Тому то я бажав би пояснити близше ґенезу розпочатого нами дїла та дати тепер точнїйшу відповідь на це питанє: для чого ми вивели нашу народну справу перед форум Европи?

Перший, що старав ся познакомити сьвіт з Україною був покійний Драгоманов. Однак після його смерти довгий час нїхто не брав ся вести дальше розпочате Драгомановим дїло. Деякі Галичани пробували вправдї писати по віденьських часописях, але вони не виходили нїколи поза вузькі галицькі рамки, писали виключно про галицькі відносини (н.

пр. Др. І. Франко у віденськім журналї „Die Zeit“) і то лише доривочно, від часу до часу. Поза межі Австрії нїхто не пускав ся та про українські відносини в Россії нїхто нїколи не згадував, нїхто не поінформував навіть віденських журналїстів про це, що Українцї і галицькі Русини це оден народ. Тому то Роман Сембратович, що оголосив був в р. 1898 кілька статий про россійську Україну стрінув ся з острою полемікою з боку віденського публїциста барона Суттнера, який доказував, що живучі в Россії Малороссы це оден народ з Москалями — а галицькі Русини, це зовсїм друга нація. Однак д. Роман Сембратович не зразив ся нїякими неприємностями, но з правдивим завзяттєм намагав ся вивести українську справу перед форум Европи.

Всїми статями, які Сембратович помістив в західноевропейських журналях і ґазетах про українські справи можна би заповнити кікька здорових томів. Особливо годить ся тут згадати поважні, оперті на студіях та історичних жерелах розвідки оголошені в р. 1898—1901, як ось: „Про унїю Хмельницького“; „Про свободолюбні змагання на Українї“; „Про закріпощеннє України“; „Проскрипція українського слова почавши від указу Петра Великого 1620 аж до указу Александра II. 1876“; „Про лїтературне відродженнє на Українї“; „Про польску господарку в Галичинї“; „Про галицьке шкільництво“; „Історія польско-українських відносин“ і т. д. Він вправдї заінтересував трохи заграничну журналїстику нашими справами і переломив леди невіжества а деякі статї звернули на себе загальну увагу — але все те мало лиш хвилеве значіннє. Найлучшим цего доказом ця обставина, що за спеціяльні дописи про українські справи, не получав він нїякого гонорара, а редакції містили йому ті дописи з огляду на иньші його статї більше загальної натури. Це знамените мірило, бо редакція кождої більшої часописи платить радо за статю, яка представляє для єї читачів інтерес. Сембратович хотїв відтак видати в нїмецькім перекладї деякі твори Костомарова та Антоновича. В р. 1900 писав йому начальний редактор „Frankfurter Zeitung“ Д-р Штерн ось що:

„Я подивляю Ваш ідеалїзм, Вашу безкорисну працю, але сумнїваю ся чи Ваші змагання вінчають ся успіхом. Хоч би Ви видали 100 строго наукових томів з поля історії і етноґрафії Вашого народу, хоч би написали 1000 статий по чужих часописях, то все таки не заінтересуєте европейської журналїстики до сеї степени, щоби вона сама заговорила про Вашу справу. Наукові томи гнити будуть по книгарнях і прочитає їх ледви 2—3 учених, статї підуть в забутє, а остаточно нїхто не буде знати, хто властиво бажає піддвигнення Вашої народної справи: Ви самі лише, чи також Ваш народ? Але з'орґанїзуйте Вашу пропаґанду, сотворіть постійну трибуну, з якої свобідно могли би заговорити представителї Вашого народа, — засновайте от хочби невеличкий тижневник на однім з европейських язиків; тижневник, в якім би містили

ся політичні, історичні, літературні розвідки та переклади лучших Ваших белестристів, словом журнал, що був би зеркалом політичного і культурного життя і раз в раз пригадував сьвітови на Ваш забутий народ — а побачите, що це найвідповіднійша дорога до осягнення цїли. Розуміє ся, що орґан такий не повинен бути одноднївкою, бо як би мав за рік-два упасти, то лїпше справи не зачинати".

Показало ся, що не маючи власного орґану, годї вдїяти що небудь путнього в сїм напрямі.

От Сембратович взяв ся до видавання тижневника „X-Strahlen". Маючи не злі доходи яко кореспондент заграничних часописий гадав він, що до такого видавництва не треба буде більше доплачувати, як по кількадесять ґульденів місячно і от буде орґан. Але це видавництво вимагало значно більших видатків, відтягнуло видавця від иньших занять, та довело його до матеріяльної руїни. Показало ся, що це був лише незручний експеримент і що такої гадки не можна перевести в дїло без помочи цїлої суспільности. Але все таки ця, хоч для видавця неприємна проба підготовила терен до дальшої роботи. Отворено в „Дїлї" дїскусію на тему: чи треба нам орґану на европейській мові? Всї що забирали слово в сїй справі висказали ся за потребою такого журнала. Остаточно зібрав ся у Відни в перших днях цьвітня 1903 кружок людий (присутні були посли: др. А. Кос, др. Е. Олесницький, Ю. Романчук, В. Яворський та публїцисти др. Е. Левіцький і Р. Сембратович) і одноголосно рішив оснувати двотижневник „Ruthenische Revue".

Оттак повстав наш орґан, котрого редакція оперта на плечах одного чоловіка і не знайшла досї майже нїякої підмоги серед наших письменників. А мимо цего удало ся за короткий час видавництво так поставити, що воно викликало загальне признанне серед чужинців і заняло поважне становище в европейській публїцистицї. Богато видних письменників висказує ся дуже корисно про спосіб редаґовання „Ruthenische Revue", порівнує нашу часопись з иньшими подібними видавництвами, як „Finlaendische Rundschau" і. и., котрі оперували далеко більшими средствами, мали більше сил до розпорядимости, а все таки через скучний спосіб редаґовання не з'уміли викликати заінтересовання, помимо сего, що розсилано і розсилає ся їх по кілька тисяч примірників даром. Звісний шведський публїцист, парляментарний посол др. А. Гедін пише в однїй із своїх послїдних статий, що „Ruthen. Revue" з умілостию і з правдивим публїцистичним талантом інформує Европу її через подаванне перекладів виднїйших українських письменників познакомлює Европу з українською лїтературою, постепенно і консеквентно вводить українську справу в сферу прилюдної дїскусії, на арену европейської журналїстики.

Отсе історія нашого видавництва. Кождий тямущий безсторонний чоловік, що усе вище сказане уважно прочитав,

що уміє взнести ся понад сферу чисто особистих плянів, інтересів та котерпій — мусить признати, що уже самі відносини спонукали нас до заснования українського орґану на европейській мові; що такий орґан, це природна конечність. Гадаємо проте, що не поповнили ми великого гріху засновуючи „Ruthenische Revue“ і що не потрібуємо сего вчинку оправдувати. Жаліти хиба можна, що такого орґану не засновано уже 15 літ тому назад, а то сьогодні певно ніхто не посьмівби нехтувати нашої народної справи. Що український орґан на европейській мові мусить бути відповідно для чужинців редаґований, мусить числити ся з вимогами західно европейської (а не нашої) публіцистики і західноевропейських читачів — се ясно! Тим то й найкомпетентнійшим суд'єю являєть ся тут західно-европейська публіцистика — бож наш орґан призначений як раз для інформовання цеї публіцистики. Без жаху проте передаємо оцінку нашого діла в руки нашої суспільности в тій надії, що серіозність поданих ось тут в перекладі статий пригадає нашим закордонним Братям важність хвилї, яку сьогодні переживає Україна, загріє їх до борби і заохотить до енерґічної пропаґанди в інтересі народної справи — та що певдовзї прийде кінець цій нарузї над кардинальними правами Українців, про яку говорить професор Фредеріксен (стор. 12).

Василь Яворський.

З друкарнї тов. „Руска Рада“ в Чернівцях під зарядом Івана Захарка.